

Zeitschrift: Igl Ischi : organ della Romania (Societat de Students Romontschs)
Herausgeber: Romania (Societat de Students Romontschs)
Band: 5 (1901)

Artikel: Ina eglia da anavos is n igl onn 1901
Autor: [s.n.]
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-881967>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. [Siehe Rechtliche Hinweise.](#)

Conditions d'utilisation

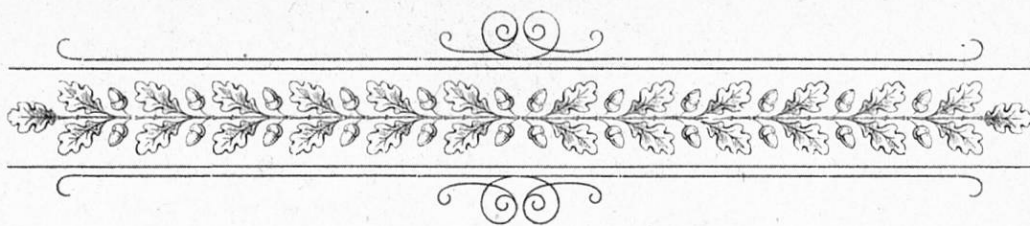
L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. [Voir Informations légales.](#)

Terms of use

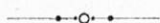
The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. [See Legal notice.](#)

Download PDF: 06.05.2025

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

Ina egliada anavos sin igl onn 1901.

L'entschatta dil vegnavel tschentaner porta ina autra fatscha, che l'entschatta dil schenivavel. Avon tschien onns parevan las ideas nazionalas e singularas de stuer ceder allas ideas cosmopolitas e generalmein humanas. Nundumbreivels semiavan d'ina uniun dils pievels, nua che las singulas nazionalitats duessan svanir en ina generala fraternitat ed egualitat.

Dall'absoluta libertat, dalla veta economica e dal commercs spetgavan ils pievels in niev megler temps; las corporaziuns de mistergnès e las uniuns de marchants ein cun forza vegnidas sliadas si dallas regenzas, che cartevan ch'il salit dils pievels schiscess en l'absolut libra concorrenza.

En la veta religiosa schischeva ina stgira nebla sur la baselgia catolica e nundumbreivels perderts e malperderts profetisavan la proxima fin dil papat e cartevan, Pius VII fussi il davos papa. En la teologia sezza regeva per part in iertg razionalismus, che negava tut pli ault e surnatural. La savida, principalmein en l'istoria naturala ed en l'astronomia, che haveva fatg ils emprems pass tier novas scrutaziuns, tertgava de haver explicau tut e propagava ina selvadia nuncardientscha.

Dein nus oz ina egliada sin ils pievels europeics, lur acziun religiusa, scientifica, economica e politica, sche seporscha a nus tut in auter maletg. Il schenivavel tschentaner ha viu ina grondiusa regeneraziun dil catolicismus, la quala selai mo paragonar cun la contrareformaziun dil sedischavel e gisiatavel tschentaner. Ils numns de dus papas *Pius IX* e *Leo XIII* termeschan ina dellas pli remarcablas epocas della historia della baselgia. Pius IX ha giu sco Paul IV e Pius V il grond, providenzial pensum, de purgar la baselgia dallas errurs, ch'il temps modern encureva de semnar denter ses affons e de refutar ils principis din fauls liberalismus. Oz ei bein tut d'accord de renconuscher, che Pius IX ha liberau la baselgia din ver prigel, che smanatschava ad ella. Ei resta la gronda ovra historica de Pius IX, de haver signalisau, comprovau e condemnau las ideas liberalas, che sut aschi biaras e differentas fuormas encurevan de seschlihar sez en il ravugl della baselgia. Tgei grondius moviment e tgei ureci de malcuntentientscha e pissiun ein s'elevai, cura che Pius XI ha en il *Syllabus* numnau e condemnau las errurs de nies temps. Tucaus sil viv ha il spert modern fatg tuts pusseivels sforzs, de rumper il grep de s. Pieder. Mo el ha buca pudiu muentar quel, ed il Syllabus indichescha l'entschatta dina flurenta e nova veta catolica.

Ha Pius IX teniu naven igl inimitg dal marcau sogn, sch'eis ei stau igl universal meret de Leo XIII de baghiar ora ils rempars, reconstruir las tuors ed ereger ils tempels, il qual era stau nunpusseivel el temps d'uiara. Battius igl inimitg, ha Leo XIII fatg la gronda lavur positiva, che nies temps domondava. Il pontificat de Leo XIII ha purtau nova veta e fri-

tgeivel impuls all'entira scienza catolica, menont anavos quella sin s. *Tumaisch*, il grondius herculic filosof dil miez-temps. Arvent ils archivs dil Vatican a tutta seriusa scrutaziun, senza risguardar las ideas religiusas e politicas dils scrutaturs, ha Leo XIII provau, che la baselgia catolica drovi haver negina tema de tutta vera scienza. Ils pli secrets acts ein vegni alla glisch, e tgei ei stau la conseguenza? Ina gronda victoria per la baselgia catolica, essent che grad quels acts han rut ed annihilau in diember de trestas accusaziuns encunter la baselgia catolica, ch'ina generaziun de sabis haveva, senza enconuscher la verdat senza, tradiu a l'autra.

Era en ils combats sozials, che characteriseschan nies temps, ha Leo XIII priu ina decisiva posiziun. La scienza sco las regenzas, ils ministers sco ils economists, protestants sco catolics, tuts renconuschan, che las grondiusas enciclicas papalas sur della questiu sociala e la democrazia cristiana formeschan in crap de milia sper la liunga via della svilupaziun economica dils pievels europeics. Mai dapi tschentanners han ins giu puspei aschi viv il sentiment, ch'ils pievels cristians formeschan ina gronda uniun: *la cristgeunadat*, sco in scheva el miez-temps, la quala era unida tras ina cardientscha, ina morala ed in ideal della republica cristiana, sco cura che Leo XIII ha plidau dalla giustia cristiana tier ils pievels cristians; sez en ils stats protestants ei il plaid dil bab della cristgeunadat vegnius tedlaus cun il pli grond respect. E generalmein han las enciclicas politico-socialas enflau la pli sincera, respectuosa renconoschientscha. Sch'il carstgaun vegn cun la vegliadetgna generalmein pli e pli retratgs e temeletgs, pli

disfidonts digl avegnir e preoccupaus da quel, muossa la figura de Leo XIII, ch'ina forza surnaturala regia la baselgia. L'egliada dil papa vegn culs onns pli e pli largia, ella para de ver lunsch lunsch en ils tschentanners futurs, e cun quella ei unida la pli vigurusa forza d'acziun, sco tier in um giuven, al qual rian auns biaras primaveras. *Leo XIII ha tschentaui si in programm per igl avegnir, per menar a tras il qual ei drova pliras generaziuns. Possien quellas haver il cor schuber ed il meun ferm, de realisar il vast plan dil bab della cristgeunadat.*

En la veta scientifica regia oz en piazza della vana opiniun, in sappi declarar e capir tut, sco in segloriava avon tschien onns, in tut auter modest spert. Ins vesa, che la fuola de scienziass spezialas, de grondiusas invenziuns e scrutaziuns ha bein sclariu si a nus in grond diember de singulas appariziuns, mo absolutamein buca dau a nus la clav, per rispunder sin las grondas damondas, las qualas la humanitat ha adina tremblont tschentaui a sesezza. Il *vulgar materialismus*, che leva declarar tut cun *materia* e *forza* e las doctrinas dil qual eran degutadas giutochen tiella pli semplia gleut, ha fatg in absolut bancrut. Ins ha renconoschiu, che la schubra materia seigi in product della fantasia, e tut il sistem bagiaus sin quella doctrina ei daus ensemen sco ina casa de hartas. Ils pli distingui naturalists plaidan oz il di ella psicologia puspei d'ina forza vitala, che hagi nuot de far culla materia, e tuornan aschia tiella veglia, seuna doctrina, che renconuscha tgierp ed olma.

Nus vulein mo cun in plaid aunc far attents sillas universitats catolicas de *Löwen*, *Paris* e *Friburg*, che muossan, che ins sa unir la pli nova scien-

zia, sia metoda e sias doctrinas cun la pli sincera cardientscha catolica. En in magistral plaid sur il filosof *Taine* ha il pli remarcabel historicher della literatura moderna *Brunetière* mussau si la veglia verdat, che la mesa savida meina naven, e l'entira savida meina puspei tier Diu.

Senza dubi pren *il combat social* in adina pli grond spazi en la veta dils pievels europeics. En piazza dil combat revolucionari leu ora sillas gassas ei vegniu il combat legal sper l'urna, en ils cussegls e parlaments. Grad en quei davos combat han ils catolics els davos onns priu en ina ferma e decidida posiziun. En las tiaras monarhicas sco republicanas han els sin fundament dil programm daus da sia Sontgadat Leo XIII domondau in vigurus quita per igl affon en la lescha, ch'in sappi buca tras la lavur de fabrica rumper las zartas forzas, avon che quellas semermeneschien, e laschi agl affon la libertat, ch'ei per el schi necessaria sco il sulegl als pops-rosa, sche la flur deigi dar ora. Ei han domondau, che la lescha hagi quita, ch'ei resti alla mumma, che lavura ella fabrica, in pèr uras, nua ch'ella sappi haver quita per ses paupers affons e puspei esser mumma e buca mo in toc vid ina maschina. Als catolics han ins ded engraziar, ch'il ruaus della domengia ei vegnius pli e pli renconoschius els stats moderns, e che la luvrà sa far surasontga daven dallas quater, e sto aschia buca duvra la domengia avonmiezdi tiellas lavurs de casa.

Ord *ils factums politics* dil davos onn vulein nus mo relevar in pèr dils pli remarcabels. Sch'ei pareva all'entschatta dil tschentaner vargau, ch'in cert cosmopolitismus vegni a reger la veta politica europeica,

sch'ei il svilup historic staus grad il cuntrari. *L'idea nazionala*, nua che mintga pievel, che ha in lungatg e formescha ina naziun, seunescha pli e pli, per domondar e batter per sia existenza, ei l'idea dominonta de nies temps. Quei explichescha lura, che grad ils pli vegls stats europeics, che ein seuni el cuors dils tschentaners sut il scepter d'ina familia, vegnan mumentai en lur fundament e pereclitai en lur existenza. En igl imperi dils *Habsburgers* vesein nus il pli selvadi combat d'ina naziun encunter l'autra, e nus assistin al trest spectachel, che sez ils deputai el parlament senuspeschan buc de seinjuriar, gie sebastunar in l'auter. Denton eis ei ina forza, che tegn aunc ensemen quei vast imperi, e quei ei la religiun catolica, che bunamein tuts ils pievels de quel professan. Quei explichescha lura, ch'ils inimitgs dell' Austria vulan rumper l'unitat religiosa e cun ella l'unitat spirtala e politica. „*Naven da Ruma*“ ei il griu, cul qual els ein parti el combat, duvront ils pli cumins mieds, per destaccar il pievel catolic dalla religiun de ses babuns. Denton ein lur speronzas buca severificadas. Il moviment antireligius ha il cuntrari destadau ils Austriacs catolics, prè e seculars, ed il davos onn ha portau ina vera revificaziun dil spert catolic ell' Austria. Prencis ed uestgs, purs e luvrèrs, diplomats e professors ein seuni, per dar perdetga de lur viva cardientscha enten Christus e sia baselgia. Mai han ins viu schi grondiusas processions catolicas, vid las qualas tut las classas predevan part, a traversar las vias de Vienna, sco el davos onn. *Il combat ei era cheu puspei staus il bab de nova vigur per ils catolics.*

Ina sistematica, da pli liung temps planisada

persecuziun dils uordens religios ei rut ora en *Frontscha*. Mirein nus pli datier ed intercurin nus l'enschatta ed il svilup de quella persecuziun, sche vesein nus, ch'ella ei mo ina fuorma ed ina part dil combat pella scola. Buc ils beins materials dils paupers paders e mungias han clamau la rubiestia persecuziun. Na, ils nunspitgai bials fretgs, che las scolas catolicas dirigidas da paders e mungias han purtau en *Frontscha*, ein il pli profund gie ins sa dir il solet motiv della persecuziun. En ils davos tschien onns han ils students, che ein vegni dals gimnasis e scolas realas catolicas, fatg megliers examens de maturitat, ch'ils alumns della scola dil stat. Principalmein ils scholars catolics, che levan visitar l'academia militara a Saint Cyr sedistinguevan tras ina buna educaziun e grondas enconoschientschas. Quei explichescha a nus, che grad ils pli capavels dils giuvens officiers eran fervents catolics, che zuppentavan mai vi lur cardientscha. Vesent il liberalismus franzos, ch'el vegneva buca meister el liber combat spirtal, ha el fideivels a sia tradiziun fatg appell alla malgiesta, crudeivla forza. Vuleva el ruinar la scola, deva ei negin megler mied, che bandischar ils scolasts. E quei ha il radicalismus era fatg cun scumendar als paders giesuits ed auters tutta occuppaziun publica, e privar els dal dretg de corporaziun. Ils principals instigaturs de quella turpigiusa persecuziun ein stai ils framassuns, che exerciteschan ina funesta influenza sin las scolas bassas ed aultas franzosas. En in fetg interessant opus ha igl erudit *Goyau* mussau si, che las scolas bassas ed aultas franzosas vegnan ruinadas tras la tribla influenza della loscha, la quala persequitescha tut instructor religios, schi perderts ed adataus che el fuss per gl'auter.

Era en la Svizzerza entscheiva il combat per la scola. Ils subsidis san vegnir decretai tras sempla lescha ne tras in artechel costituzional, els formschan la pun ded aur, sur la quala vi il radicalismus patratga de purtar *il programm de Schenk* en nossas scolas. Quei ch'ins ha buca saviu gudignar cun la forza, vul ins gudignar cun la clav ded aur. Ton pli duessan ils catolics seunir e far tut il pusseivel, per mantener il caracter cristian della scola. Sco il grond Manning ha detg, ei la scola il c'amp, nua ch'ei vegn battiu il combat decisiv per igl avegnir.

Ei vegn plidau bia dall'inquisiziun e persecuziuns religiusas el miez-temps. Mo mai e negliu ha ina maioritat ughiau de pretender, che tuts ils affons deigien senza domondar ils geniturs vegni educai en scola en siu senn ed en siu spert. In aschi horrend sistem ha mo il liberalismus modern saviu scafir.

Luntsch giu ell'Africa vesein nus in pievel de purs, *ils valerus Burs*, a batter in heroic combat per lur libertat encunter la grondiusa pussonza dell'Engeltiara. Plaunsiu vegn quei pievel decimius, ina farma suenter l'autra vegn barschada giu, casa e clavau van si en flommas, dunna ed affons vegnan menai naven ella prischunia, nua ch'ils paupers affonets mieran in suenter l'auter dalla miseria e pupira, durent ch'ils babs vegnan ina unfrenda dell'uiara. Sco sch'ei havessen buca cor, miran ils pievel europeics tier a quella sanguinusa malgiustia, e tier ils pigns e fleivels denter els vegn la damonda sin la lieunga: *E co va ei pli tard inagada cun nus?* Il sentiment dell'unitat morala ei ius a piarder als pievels europeics; ed els propageschan l'anarhia ella veta internazionala dils pievels. Sa zitgi sesmervigliar, sche

l'anarhia sociala ei la risposta dils pigns sin quei secontener dils gronds. En la veta publica, sco en la veta privata dat ei mo in mied de regeneraziun, e quei ei *la giustia cristiana*. Ella ei il solet fundament de tutta veta publica, sche quella deigi haver cuoz. Contemplont aber il tschiel stellu ina biala notg de December suenter haver legiu la tresta descripziun dils camps de concentraziun englès, ei vegniu el tgau a nus il plaid dil vegl Görres: „*En fatscha dellas horriblas malgiustias dils carstgauns, che fan beffas culla harmonia morala, vulein nus contemplar las steilas vid il tschiel, che dattan perdetga dal meun, che ha scafiu la harmonia celesta.*“

Tgermenal, la sera de s. Silvester 1901.

